

DARIUSZ GAWIN

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

ORCID: 0000-0002-4970-8400

dgawin@ifispan.edu.pl

Rezyliencja społeczna – odpowiedź na wyzwania czasów niepewności

Social Resilience – a Response to the Challenges of Times of Uncertainty

Słowa kluczowe:

rezyliencja, rezyliencja
społeczna, odporność
społeczna, społeczeństwo
obywatelskie, sekurytyzacja

Keywords:

resilience, social
resilience,
civil society,
securitisation

Rezyliencja społeczna – odpowiedź na wyzwania czasów niepewności

Rezyliencja to termin opisujący zdolność jednostek i złożonych systemów (społeczeństw, ekosystemów, gospodarki, społeczności lokalnych) do absorbowania skutków zarówno szoków i gwałtownych kryzysów, jak też zagrożeń oddziałujących w dłuższych okresach. Rezyliencja społeczna okazuje się jedną z kluczowych zdolności, które muszą rozwijać zachodnie społeczeństwa konfrontowane od początku XXI w. z narastającą falą zagrożeń i kryzysów. Wzrost znaczenia rezyliencji społecznej jest symptomem procesu szeroko rozumianej sekurytyzacji zarówno badań naukowych, jak i polityki demokratycznych społeczeństw w ostatnich kilkunastu latach.

Social Resilience – a Response to the Challenges of Times of Uncertainty

Resilience is a term that describes the ability of individuals and complex systems (societies, ecosystems, economies, local communities) to absorb the effects of both shocks and violent crises, as well as threats affecting over longer periods. Social resilience turns out to be one of the key skills that Western societies must develop, confronted with a growing wave of threats and crises since the beginning of the 21st century. The growing importance of the issue of social resilience is a symptom of the process of broadly understood securitisation of both scientific research and the politics of democratic societies in the last dozen or so years.

Wprowadzenie

Termin *rezyliencja* (*resilience*) zyskał w ostatnich kilkunastu latach wielką popularność w różnych obszarach nauki¹. Oznacza on zdolność jednostek i złożonych systemów (społeczeństw, ekosystemów, gospodarki czy społeczności lokalnych) do absorbowania skutków zarówno szoków i gwałtownych kryzysów, jak też zagrożeń oddziałujących w dłuższych okresach. Rezyliencja społeczna to zatem dynamiczny proces adaptacji ludzkich zbiorowości – zarówno niewielkich (np. wspólnot lokalnych), jak i całych społeczeństw – do nowych warunków, powstałych wskutek oddziaływania kryzysów, zagrożeń, zakłóceń lub stresorów. Rezyliencję społeczną należy przy tym odróżnić od odporności społecznej. Odporność społeczna pozwala na powrót złożonego systemu do punktu wyjścia – stanu równowagi sprzed kryzysu. Rezyliencja zakłada natomiast zdolność adaptowania się systemu do nowych warunków poprzez zmianę swojej wcześniejszej struktury. W pierwszym przypadku chodzi o obronę integralności systemu wobec zewnętrznego zagrożenia, w drugim – o zdolność systemu do twórczej odpowiedzi na wyzwania stwarzane przez zagrożenia². Należy jednak podkreślić, że w polskim dyskursie publicznym oba pojęcia często traktowane są jako synonimy lub wyrazy bliskoznaczne, niejako siostrzane – jak zauważa Barbara Szykuła-Piec³. Spowodowane jest to najpewniej tym, że termin *rezyliencja*, który w języku angielskim funkcjonuje od dawna, w Polsce wciąż jeszcze traktowany

- 1 Proces ten widać w danych statystycznych. Według Google Scholar w latach 2001–2010 ukazało się ok. 17 tys. artykułów zawierających ten termin w tytule, a w latach 2011–2020 było ich już 115 tys. W pięcioleciu 2021–2025 opublikowano zaś takich ok. 77 tys., co pozwala założyć, że wyraźna tendencja wzrostowa utrzyma się w bieżącej dekadzie. Zob. rezultaty wyszukiwania zapytania „rezyliencja” w: „Google Scholar” [online, dostęp: 24 III 2026]: <<https://scholar.google.com>>.
- 2 B. Szykuła-Piec, *Bezpieczeństwo wspólnot lokalnych w czasach niepewności. Odporność i rezyliencja społeczna*, Akademia Pożarnicza, Warszawa 2025, s. 37 i n. Por. Ph. Bourbeau, *On Resilience. Genealogy, Logics, and World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 3 i n. Ta ostatnia praca zawiera obszerną bibliografię na temat badań nad rezyliencją.
- 3 B. Szykuła-Piec, *Bezpieczeństwo...*, s. 247. Por. też, *Rezyliencja i odporność w naukach o bezpieczeństwie: Podobieństwa, różnice i implikacje praktyczne*, „Central European Journal of Security Studies” 2024, vol. 2, issue 2.

jest jako semantyczna innowacja⁴. Wydaje się jednak, że stopniowo także w polskim dyskursie publicznym i naukowym będzie on zyskiwał na popularności. Reinhart Koselleck, twórca metody badawczej określanej jako historia pojęć lub semantyka historyczna, podkreślał, że pojęcia nie są neutralnymi znakami odsyłającymi do rzeczywistości, lecz raczej aktywnymi aktorami procesu historycznego. Pojęcia zarówno odzwierciedlają, opisują rzeczywistość, jak też wpływają na nią⁵. Tę podwójną funkcję pojęć działających w historii widać w przypadku *rezyliencji* – rosnące zainteresowanie rezyliencją jest symptomem zmian zachodzących w rzeczywistości, a jednocześnie samo pojęcie, wprowadzone do nauki i debat publicznych, zaczyna ją kształtować. W procesie tym zarówno wśród badaczy, jak i decydentów wzrasta świadomość znaczenia całego kompleksu obszarów rzeczywistości społecznej, które pozwalają lepiej radzić sobie ze współczesnymi wyzwaniami.

Termin *rezyliencja*, początkowo używany w ekologii czy psychologii, z czasem zaczął się pojawiać w naukach społecznych, naukach o bezpieczeństwie, ekonomii, badaniach nad migracjami, polityką społeczną czy geografią. Wzrost zainteresowania tym pojęciem wynika ze zmiany klimatu intelektualnego w zachodnich społeczeństwach. O ile wcześniej, w latach dziewięćdziesiątych XX w. w myśleniu o przyszłości przeważał optymizm, o tyle obecnie mamy do czynienia z rosnącym poczuciem niepewności i zagrożenia. Coraz większa popularność tego pojęcia jest też jednym z przejawów nasilającego się procesu szeroko rozumianej sekurytyzacji sposobu funkcjonowania demokratycznych społeczeństw – pojawia się ono bowiem coraz częściej nie tylko w tekstach naukowych, lecz także

- 4 Ani *Wielki słownik języka polskiego* z 2018 r., ani prowadzony przez Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk internetowy „Wielki Słownik Języka Polskiego” nie zawierają hasła *rezyliencja*, mimo że z roku na rok powstaje coraz więcej prac posługujących się tym terminem. Zob. np.: K. Jelska, E. Siemińska, *Rezyliencja klimatyczna. Perspektywa spółek GPW sektora nieruchomości*, CeDeWu, Warszawa 2024; J. Gałka, *Rezyliencja a migracje. Implementacja koncepcji rezyliencji do badań międzynarodowych migracji ludności*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2024; A. Drobnik [i in.], *Rezyliencja miast i regionów Europy Środkowej w kontekście hybrydyzacji rozwoju*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2021.
- 5 R. Koselleck, *Dzieje pojęć. Studia z semantyki i pragmatyki języka społeczno-politycznego*, tłum. J. Merecki, W. Kunicki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.

w oficjalnych dokumentach strategicznych poszczególnych państw, NATO czy Unii Europejskiej. Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie historii terminu *rezyliencja* oraz powodów, dla których z perspektywy semantyki historycznej zajął tak istotne miejsce we współczesnych debatach.

Historia pojęcia „rezyliencja” – korzenie ekologiczne

W literaturze przedmiotu za twórcę terminu *rezyliencja* uznaje się Crawforda Stanleya Hollinga – kanadyjskiego badacza środowiska i ekologa, jednego z twórców współczesnych nauk o środowisku⁶. W 1973 r. opublikował on artykuł *Resilience and Stability of Ecological Systems*, w którym zaproponował nowe podejście do badań nad źródłami odporności złożonych ekosystemów na zmiany spowodowane czynnikami zewnętrznymi⁷. Analizowane przypadki obejmowały takie ekosystemy jak jezioro wypełniające krater wygasłego wulkanu we Włoszech, populacja śmy żerującej na świerkach i jodłach we wschodniej Kanadzie czy Wielkie Jeziora w Ameryce Północnej. We wszystkich, jak dowodził Holling, można było zaobserwować złożoną relację między stabilnością ekosystemów a ich rezyliencją. Równowaga oznacza trwanie systemu w stanie względnej niezmienności. Czynniki zewnętrzne mogą chwilowo zaburzyć tę systemową równowagę, jednak po pewnym czasie powraca ona do stanu pierwotnego. Dla zewnętrznego obserwatora system potwierdza tym samym swoją odporność na zagrożenia, to znaczy zdolność do trwania w niezmienności⁸. Termin *rezyliencja* oznacza inne podejście do problemu systemowej odporności na zmiany.

6 J. Walker, M. Cooper, *Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation*, „Security Dialogue” 2011, vol. 42, No. 2, s. 143–160. Zob. także: J. Walker, *Genealogies of Resilience: From Conservation to Disaster Adaptation*, [w:] tegoż, *More Heat than Life: The Tangled Roots of Ecology, Energy, and Economics*, Palgrave MacMillan, London 2010, s. 311–339. W kolejnych latach Holling rozwijał koncepcję rezyliencji, a w 1999 r. znalazł się w gronie założycieli The Resilience Alliance – interdyscyplinarnej sieci badawczej zrzeszającej naukowców i aktywistów oraz instytucje naukowe i organizacje pozarządowe, które zajmują się zastosowaniem perspektywy ekologicznej w badaniach nad środowiskiem i społeczeństwem. Zob. „Resilience Alliance” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://resalliance.org/>>.

7 C. S. Holling, *Resilience and Stability of Ecological Systems*, „Annual Review of Ecology and Systematics” 1973, vol. 4, s. 1–23.

8 Tamże, s. 14.

Rezyliencja to zdolność systemu do absorbowania, wchłaniania zmian bez zmiany pierwotnej struktury, rozumianej jako pewna sieć interakcji pomiędzy elementami ekosystemu. Każdy z przywołanych przez Hollinga ekosystemów doświadczał gwałtownych wydarzeń spowodowanych przez czynniki zewnętrzne, które zagrażały ich istnieniu i wytrącały je ze stanu równowagi. To dlatego z perspektywy zewnętrznego obserwatora mogły one sprawiać wrażenie niestabilnych (np. populacja zwierząt, owadów lub roślin podlegała w nich stale gwałtownym wahaniom), jednak w dłuższym czasie okazywały się wyjątkowo odporne i zdolne nie tylko do trwania, lecz i do rozwoju. Właśnie ten rodzaj odporności Holling nazywa rezyliencją, w odróżnieniu od stabilności, rozumianej jako zwykła zdolność przywrócenia równowagi po momencie kryzysu⁹. Ekosystem nie był we wskazanych przypadkach identyczny z tym, który istniał wcześniej, jednak sieć powiązań pomiędzy jego elementami składowymi była nadal zdolna do funkcjonowania, a jego struktura została zachowana¹⁰.

Holling uważał, że użyteczność pojęcia *rezyliencja* wykracza poza obszar badań naukowych; podkreślał także jego znaczenie dla ekologii rozumianej jako sfera praktycznego działania. Jeśli podstawowym motywem działania jest dążenie do zachowania stanu równowagi czy też ochrona stabilności ekosystemu, umysł badacza przyzwyczaja się do tego, co znane i przewidywalne. Zmiana traktowana jest wtedy jako zagrożenie, a nie szansa – jako coś, co należy za wszelką cenę powstrzymać. Chroniony w ten sposób ekosystem jest wprawdzie zdolny do trwania, jednak w obliczu przygodnego śmiertelnego zagrożenia może okazać się kruchy i w rezultacie przestać istnieć. Zarządzanie środowiskiem w myśl idei rezyliencji powinno się opierać o inną filozofię – musi być elastyczne i otwarte, zdolne do uczenia się. Aby osiągnąć ten cel, należy odrzucać sztywne schematy i uznać swoją niewiedzę. Trzeba również założyć, że przyszłe zagrożenia mogą przybrać zupełnie nowe i nieoczekiwane formy. Dlatego też, choć nie jesteśmy w stanie precyzyjnie przewidzieć przyszłości, możemy budować systemy zdolne do absorbowania zmian i przystosowywania się w ten sposób do nowych warunków¹¹. Procesualny charakter pojęcia *rezyliencja* przesądził o jego

9 Tamże, s. 14 i n.; E. Desjardins [i in.], *Promoting Resilience*, „The Quarterly Review of Biology” 2015, vol. 90, issue 2, s. 147–165.

10 C. S. Holling, *Resilience...*, s. 17.

11 Tamże, s. 21.

atrakcyjności dla nauk społecznych, nauk o bezpieczeństwie czy stosunkach międzynarodowych¹². To dlatego próby wprowadzenia innych terminów opisujących taką zdolność nie przyniosły równie spektakularnych sukcesów. Jako przykład można tu podać *antykruchłość* (*antifragile*) – pojęcie zaproponowane w 2012 r. przez amerykańskiego ekonomistę i filozofa Nassima Nicholas Taleba. Antykruche instytucje, tradycje czy organizmy „rozkwitają pod wpływem zmienności, przypadkowości, nieładu i stresu; przygody, ryzyko i niepewność to ich żywioł”. Dlatego antykruchłość „to coś więcej niż odporność czy wytrzymałość. Odporność pozwala przetrwać wstrząs bez zmian; antykruchłość zmienia na lepsze”¹³. Jest zatem oczywiste, że Taleb rozumie antykruchłość dokładnie tak, jak Holling rozumiał rezyliencję. Jako pojęcie *antykruchłość* nie przyjęła się jednak w dyskursie, w przeciwieństwie do spopularyzowanego dzięki książce Taleba z 2007 r. terminu *czarny łabędź*, który oznacza niespodziewane i zaskakujące wydarzenia powodujące wielkie globalne skutki¹⁴.

Historia pojęcia – szerszy kontekst

Choć teza o ekologicznych korzeniach pojęcia *rezyliencja* zdobyła sobie popularność w nauce, w istocie jego genealogia jest bardziej złożona. Wyczerpująco tezę tę przedstawił kanadyjski profesor nauk politycznych i stosunków międzynarodowych Philippe Bourbeau. Proponuje on, jak sam to określa, nieliniarne podejście do historii tego terminu. Nie układa się ona bowiem według niego w prostą linię, której początkiem jest tekst Hollinga, a raczej składa się z kilku równoległych wektorów zbiegających się we współczesnym sposobie rozumienia rezyliencji¹⁵. Genealogia tego pojęcia sięga wieku XVII, kiedy to Francis Bacon użył słowa *resilience* w rozważaniach nad naturą echa jako zjawiska dźwiękowego. Zapożyczył

12 M. Keck, P. Sakdapolrak, *What Is Social Resilience? Lessons Learned and Way Forward*, „Erdkunde. Archive for Scientific Geography” 2013, vol. 67, issue 1, s. 5–19.

13 N. N. Taleb, *Antykruchłość. O rzeczach, którym służą wstrząsy*, tłum. O. Siara, Kurhaus, Warszawa 2013, s. 21.

14 Tenże, *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, tłum. O. Siara, Kurhaus, Warszawa 2015.

15 Zob. rozdz. 1: *Towards a more inclusive genealogy of resilience* w: Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 26–57.

je z łaciny, w której czasownik *resilire* oznacza 'odbijać z powrotem, odskakiwać, sprężyć się odbijać się'. Według Bacona *resilience* opisuje naturę echa, polegającą na zdolności do odbijania się z powrotem. W takim też znaczeniu *resilience* pojawiało się w słownikach oraz publikacjach wydawanych w XVII i XVIII w. w Anglii: chodziło o zdolność do odbicia się lub o sprężystość materii pozwalającą na powrót do stanu pierwotnego po ustaniu nacisku, ugięcia itp. W 1807 r. angielski uczony Thomas Young, m.in. prowadzący badania nad sprężystością ciał stałych, w tym odpornością metalu na skręcanie, rozciąganie i zginanie, posłużył się terminem *rezyliencja materiału*¹⁶. Następnie znalazł on zastosowanie w rodzących się wraz z rewolucją przemysłową naukach politechnicznych¹⁷. Rozwój współczesnych technologii i związanego z tym materiałoznawstwa prowadził do kodyfikacji nazewnictwa i rozwijania procedur, np. w zakresie kontroli jakości produkcji. Przykładem jest tu zmiana technologii budowy kadłubów okrętów wojennych w czasie drugiej wojny światowej, gdy łączenie blach za pomocą nitów zastąpiono spawaniem. Dowództwo amerykańskiej floty rozwiązało związane z tym problemy poprzez wprowadzenie skodyfikowanych technik badania rezyliencji materiałów używanych w nowej technologii¹⁸.

Jednym z pierwszych zastosowań pojęcia *rezyliencja* w badaniach nad rzeczywistością społeczną stały się prace analizujące amerykański wysiłek wojenny w czasie drugiej wojny światowej. W listopadzie 1944 r. prezydent Franklin Delano Roosevelt polecił przygotowanie szczegółowej analizy efektów masowych bombardowań Niemiec (a później także Japonii) przez lotnictwo sił sprzymierzonych. Rezultatem tych działań był bardzo

16 Tamże.

17 Co ciekawe, Holling pośrednio potwierdzał pochodzenie pojęcia *rezyliencja* z nowoczesnej fizyki, pisząc w swoim klasycznym tekście: „Our traditions of analysis in theoretical and empirical ecology have been largely inherited from developments in classical physics and its applied variants”. C. S. Holling, *Resilience...*, s. 1. W Polsce nauki politechniczne nie przyswoiły tego terminu, a zamiast niego właściwości materiału opisują takie jak wytrzymały, elastyczny, giętki, odbojny, odporny, plastyczny, prężny, sprężysty czy wytrzymały. Por. W. Junik, *Zjawisko rezyliencji – wybrane problemy metodologiczne*, [w:] *Resilience. Teoria, badania, praktyka*, red. W. Junik, Wydawnictwo Edukacyjne „Parpamedia”, Warszawa 2011, s. 49. Może być to jeden z powodów, dla których autorzy słowników języka polskiego wciąż traktują pojęcie *rezyliencja* jako niewart odnotowania neologizm lub też zbyt bezpośrednio zapożyczenie z angielskiego.

18 Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 41.

obszerny raport *The United States Strategic Bombing Survey*, opublikowany już po zakończeniu konfliktu, we wrześniu 1945 r. Przedstawiono w nim rezultaty kompleksowego badania rezyliencji, czyli odporności hitlerowskich Niemiec na skutki alianckich nalotów, uwzględniając ich oddziaływanie nie tylko w aspekcie militarnym, lecz także w społecznym, finansowym, gospodarczym i psychologicznym¹⁹. Na czele interdyscyplinarnego zespołu złożonego z wojskowych, ekonomistów, inżynierów, fizyków, lekarzy, statystyków i finansistów stanął Paul Nitze, który stał się później jednym z architektów amerykańskiej polityki w czasie zimnej wojny. W pracach komitetu brały udział tak istotne dla powojennego życia intelektualnego postacie jak np. John Kenneth Galbraith (doradca ekonomiczny czterech prezydentów USA: Franklina Delano Roosevelta, Johna Fitzgeralda Kennedy'go, Lyndona Johnsona i Billa Clintona) czy Rensis Likert (prekursor nowoczesnych metod badania opinii publicznej). Raport ten był jednym z pierwszych systematycznych studiów nad rezyliencją społeczną rozumianą jako skomplikowany system wzajemnie powiązanych elementów²⁰.

Doświadczenie drugiej wojny światowej zapoczątkowało rozwój pojęcia *rezyliencja* na gruncie psychologii i psychiatrii, gdzie odgrywa współcześnie istotną rolę. Jeszcze w trakcie konfliktu po raz pierwszy użyto tego terminu w odniesieniu do ludzkiej psychiki – doszło do tego w 1942 r., gdy opisywano zaskakującą odporność dzieci na przeżycia wojenne. W kolejnych latach konfliktu prowadzono wczesne studia nad dziećmi ewakuowanymi na prowincję w trakcie niemieckich nalotów na angielskie miasta. Ta wielka akcja, która objęła setki tysięcy dzieci, rodziła obawy o ich zdrowie psychiczne, narażone z powodu długotrwałej i przymusowej separacji od rodziców i domu rodzinnego. Okazało się jednak, że ewakuacja nie wywołała niepożądanych skutków na masową skalę, a psychologowie zaczęli badać przyczyny odporności psychicznej dzieci, zwracając uwagę na ich zdolność do adaptacji w nowych warunkach²¹. We współczesnej psychologii rozwojowej rezyliencję rozumie się jako „dzielność w radzeniu sobie ze stresem czy problemami oraz siłę charakteru i elastyczność

19 Tamże.

20 D. Stark, *On Resilience*, „Social Sciences” 2014, vol. 3, issue 3, s. 64.

21 Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 30; A. Borucka, *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty*, [w:] *Resilience. Teoria...*, s. 16. W tej ostatniej publikacji znajduje się również bibliografia problematyki rezyliencji w psychologii.

w przystosowaniu się do różnych warunków życia²². Nauka ta wypracowała cały zestaw narzędzi badawczych, na przykład kwestionariuszy służących do skalowania pomiarów rezyliencji osobniczej. Część z nich została zaadaptowana w Polsce²³.

Od historycznego optymizmu po upadek komunizmu do kumulacji kryzysów na początku XXI w.

Upadek komunizmu i koniec zimnej wojny rozpoczęły epokę optymizmu. W nowej rzeczywistości koncentrowano się raczej na szansach, które niosła przyszłość, niż na potencjalnych zagrożeniach. W naukach społecznych, filozofii czy publicystyce popularność zdobywały takie pojęcia jak *globalizacja*, *wielokulturowość*, *governance* (rządność) czy *społeczeństwo obywatelskie*. W ten klimat intelektualny wpisuje się istotna dla nauk o bezpieczeństwie i stosunkach międzynarodowych teoria sekurytyzacji wypracowana w latach dziewięćdziesiątych przez szkołę kopenhaską²⁴.

Narastająca od początku XXI w. fala kryzysów o charakterze terrorystycznym, militarnym, migracyjnym, klimatycznym czy politycznym (populizm) spowodowała, że optymistyczne podejście do rzeczywistości społecznej musiało ustąpić bardziej realistycznemu²⁵. Wiele z tych zagrożeń traktowanych jest jako egzystencjalne, a ich współwystępowanie i nakładanie się na siebie powoduje, że znalazły się wśród centralnych problemów politycznych. W takiej sytuacji kwestie związane z budową rezyliencji społecznej stały się kluczowe na wszystkich poziomach funkcjonowania społeczeństwa – począwszy od rezyliencji państwa, a skończywszy na rezyliencji wspólnot lokalnych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

22 W. Junik, *Zjawisko...*, s. 50.

23 Zestawienie zagranicznych i polskich narzędzi: A. Borucka, *Koncepcja...*, s. 53.

24 M. Stęпка, *Identifying Security Logics in the EU Policy Discourse. The „Migration Crisis” and the EU*, Springer, Cham 2022 (IMISCOE Research Series): <<https://doi.org/10.1007/978-3-030-93035-6>> [dostęp: 16 II 2026]; Ł. Fijałkowski, *Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2012, R. 2, nr 1, s. 149–161.

25 M. Stęпка, *Rezyliencja jako paradygmat bezpieczeństwa w czasach przewlekłych kryzysów*, „Przegląd Politologiczny” 2021, t. 26, nr 2, s. 105.

Istotną rolę na tym polu badawczym pełnią studia nad społeczeństwem obywatelskim²⁶. Zdolność do samoorganizacji stanowi bowiem podstawowy warunek podtrzymywania istniejących i tworzenia nowych struktur rezyliencji społecznej²⁷. Poszerza się przy tym zakres rozumienia samego kryzysu: obejmuje nie tylko dramatyczne i gwałtowne wydarzenia, jak katastrofy naturalne, wojny czy akty terroru, lecz także na przykład długotrwałe procesy, które zagrażają stylowi życia danej społeczności, jej interesom ekonomicznym czy poczuciu tożsamości²⁸. Jednocześnie należy odnotować, że skupienie się na samoorganizacji jako kluczowym elemencie rezyliencji społecznej często było krytykowane jako przejaw neoliberalnej filozofii społecznej, w której państwo rezygnuje z odpowiedzialności za istotne obszary życia społecznego czy grupy społeczne szczególnie narażone, na przykład na negatywne skutki globalnych procesów ekonomicznych²⁹.

W obliczu nowych zagrożeń i powracającego poczucia niepewności pojęcie *rezyliencja*, funkcjonujące przez długi czas przede wszystkim w dyskursie akademickim, zaczęło przenikać do języka polityki i oficjalnych dokumentów, na przykład wyznaczających strategiczne cele poszczególnych państw zachodnich, NATO czy UE³⁰. Przykładów można poszukać w Stanach Zjednoczonych, gdzie początek XXI w. przyniósł dramatyczne wydarzenia – ataki terrorystyczne z 11 września 2001 r. oraz niszczycielski

26 K. Izdebski, J. Strzyżyński, *Gotowi na kryzys. Budowanie społecznej odporności*, Fundacja im. Stefana Batorego, Forum Idei, Warszawa 2024, s. 4: <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/11/K.Izdebski.J.Strzyzynski_Gotowi.na_.kryzys.pdf> [dostęp: 17 III 2026].

27 Przykładem badań socjologicznych nad rezyliencją społeczności lokalnych jest praca na temat Śląska: K. Wódz, W. Mandrysz, M. Klimek, *Potyczki z codziennością. Społeczność lokalna jako źródło rezyliencji. Z badań w województwie śląskim*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2020.

28 Zob. rozdz. 2: *Resilience and security* w: Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 58–84. Terminem tym posługuje się także Maciej Stępka: M. Stępka, *Rezyliencja...*, s. 107.

29 D. Chandler, *Beyond Neoliberalism: Resilience, the New Art of Governing Complexity*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2014, vol. 2, issue 1, s. 47–63; L. Mavelli, *Resilience beyond Neoliberalism? Mystique of Complexity, Financial Crises and Reproduction of Neoliberal Life*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2019, vol. 7, issue 3, s. 224–239.

30 Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 55.

huragan Katrina w 2005³¹. Skumulowane konsekwencje tych katastrof obnażyły organizacyjne niedostatki struktur antykrzysowych na szczeblach federalnym i stanowym. W okresie zimnej wojny oraz w przeważającej mierze także bezpośrednio po 1989 r. kryzys czy moment zagrożenia traktowano jako stan nadzwyczajny, moment nieciągłości, który rozdziela okresy normalności. Struktury bezpieczeństwa przygotowywały na takie sytuacje plany biorące pod uwagę konkretne, znane zagrożenia, na przykład klęski żywiołowe czy zamachy terrorystyczne. Budowały w ten sposób gotowość do działania, która przechodziła w bezpośrednie działanie w momencie kryzysu³². Nowe podejście zakładało budowę struktur funkcjonujących w permanentnej gotowości i budujących rezyliencję społeczną jako siecią elastyczną strukturą zdolną do odpowiedzi na przenikające się zagrożenia o charakterze naturalnym, terrorystycznym czy ekonomicznym. Konsekwencją tych działań były zarówno zmiany instytucjonalne (zreformowano powołaną w 1978 r. Federalną Agencję Zarządzania Kryzysowego – FEMA), jak i pojęciowe (w oficjalnych dokumentach celem agend państwowych nie było już budowanie gotowości (*preparedness*) na zjawiska kryzysowe w ramach obrony cywilnej, lecz właśnie rezyliencji)³³. Podobną ewolucję przeszła terminologia stosowana w oficjalnych dokumentach dotyczących strategii i bezpieczeństwa narodowego w Wielkiej Brytanii, gdzie pojęcie *resilience* po raz pierwszy pojawiło się w narodowej strategii bezpieczeństwa w 2010 r. W Kanadzie doszło do tego rok później, a podobne zmiany zaszły m.in. we Francji, Holandii i Australii³⁴.

W przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego proces ten przyspieszył po aneksji Krymu w 2014 r., a później po pełnoskalowej inwazji

31 D. S. Egli, *Beyond the Storms: Strengthening Preparedness, Response and Resilience in the 21st Century*, „Journal of Strategic Security” 2013, vol. 6, No. 2, s. 31–45.

32 Tamże, s. 40; C. Fjader, *The Nation-State, National Security and Resilience in the Age of Globalization*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2014, vol. 2, issue 2, s. 114–129.

33 B. Gruber, *The Difference Resilience Makes. U.S. National Preparedness – From Civil Defense to Resilience*, Österreichisches Institut für Internationale Politik, Wien 2017 (Working Paper, 93/March): <<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35891.02080>> [dostęp: 16 II 2026].

34 Ph. Bourbeau, *On Resilience...*, s. 55.

Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022³⁵. Przyczyniła się do tego między innymi wzrastająca świadomość zagrożeń hybrydowych zarówno w UE, jak i NATO³⁶. Jako przykład można wskazać przyjęty w czerwcu 2022 r. w Madrycie NATO 2022 *Strategic Concept*, w którego tekście pojęcie *resilience* pojawia się czterokrotnie, jako jeden z głównych celów zarówno na poziomie poszczególnych państw członkowskich, jak i kolektywnej odporności całego Sojuszu³⁷. W roku 2022 powołano również Resilience Committee, ciało doradcze do spraw „*resilience and civil preparedness*”. W oficjalnym komunikacie po szczycie Sojuszu w Wilnie w lipcu 2023 r. rezyliencja wymieniona została aż siedemnaście razy, przy czym punkt 61 został jej poświęcony w całości. Czytamy w nim:

Rezyliencja narodowa i zbiorowa stanowi podstawę wiarygodnego odstraszania i obrony oraz skutecznego wypełniania podstawowych zadań Sojuszu i jest kluczowa dla naszych wysiłków na rzecz ochrony naszych społeczeństw i naszych wspólnych wartości. Rezyliencja jest obowiązkiem narodowym i zbiorowym zobowiązaniem zakorzenionym w artykule 3 traktatu waszyngtońskiego³⁸.

W deklaracji wydanej po szczycie NATO w Waszyngtonie w lipcu 2024 r. rezyliencji poświęcony został punkt 12, w którym powtórzono tezę, że jest ona fundamentem wiarygodnego odstraszania i obrony zakorzenionym

35 E. H. Christie, K. Berzina, *NATO and Societal Resistance: All Hand on Deck in an Age of War*, German Marshall Fund of the United States, [b.m.w.] 2022 (Policy Brief, July): <<https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-07/NATO%20and%20Societal%20Resilience%20All%20Hands%20on%20Deck%20in%20an%20Age%20of%20War.pdf>> [dostęp: 15 III 2026].

36 Ł. Maślanka, P. Szymański, *Odporność Unii Europejskiej i NATO w dobie multikryzysu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, [Warszawa] 2025 (Komentarze OSW, 646): <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_646.pdf> [dostęp: 20 III 2026].

37 NATO 2022 *Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022*, North Atlantic Treaty Organization, [b.d.m.w.]: <<https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/290622-strategic-concept.pdf>> [dostęp: 24 III 2026].

38 Vilnius Summit Communiqué. Issued by NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 11 VII 2023 [dostęp: 24 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/07/11/vilnius-summit-communicue>>.

w artykule 3 traktatu waszyngtońskiego, jednocześnie dodając, że „[w]zmocnienie gotowości krajowej i całego sojuszu do odstraszenia i obrony wymaga kompleksowego podejścia rządowego, współpracy publiczno-prywatnej oraz uwzględnienia kwestii rezyliencji społecznej”³⁹. Z dokumentami wydawanymi na szczytach Sojuszu współbrzmiały rezolucje Zgromadzenia Parlamentarnego NATO, wśród których rezyliencji poświęcone były dwie – nr 466 i 498⁴⁰. Jednocześnie należy zauważyć, że w deklaracji ze szczytu w Hadze z czerwca 2025 r. termin *resilience* pojawia się tylko dwa razy. Może to stanowić pewną przesłankę dla tezy o mniejszym znaczeniu tego pojęcia dla obecnej amerykańskiej administracji⁴¹. W opublikowanej za pierwszej prezydentury Donalda Trumpa narodowej strategii bezpieczeństwa USA z 2017 r. rezyliencji poświęcony został osobny podrozdział *Promote American resilience*⁴². W dokumencie z 2025 r. termin ten pojawia się już tylko dwa razy – w odniesieniu do odporności ekonomicznej oraz odporności sektora technologicznego⁴³.

39 *Washington Summit Declaration Issued by the NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. 10 July 2024*, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 10 VII 2024 [dostęp: 14 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/washington-summit-declaration>>.

40 *Developing a Whole-of-Society, Integrated and Coordinated Approach to Resilience for Allied Democracies*, NATO Parliamentary Assembly, [b.m.w., październik 2021] (Resolution, 466): <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2021-10/2021%20-%20NATO%20PA%20Resolution%20466%20-%20Resilience_o.pdf> [dostęp: 24 III 2026]; *Bolstering the Democratic Resilience of Euro-Atlantic Societies to Foreign Interference*, NATO Parliamentary Assembly, [b.m.w., październik 2025] (Resolution, 498): <<https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2025-10/RESOLUTION%20498%20-%20BOLSTERING%20DEMOCRATIC%20RESILIENCE.pdf>> [dostęp: 24 III 2026].

41 *The Hague Summit Declaration Issued by the NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in The Hague 25 June 2025*, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 25 VI 2025 [dostęp: 20 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2025/06/25/the-hague-summit-declaration>>.

42 *National Security Strategy of the United States of America*, The White House, Washington 2017: <<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>> [dostęp: 19 III 2026].

43 *National Security Strategy of the United States of America*, The White House, Washington 2025: <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>> [dostęp: 20 III 2026].

W Unii Europejskiej, która wcześniej przywoływała rezyliencję w kontekście zagrożeń hybrydowych i wyzwań związanych z pogarszającą się sytuacją otoczenia międzynarodowego⁴⁴, pojawił się nowy aspekt zainteresowania tą problematyką – rezyliencja demokratyczna. W lutym 2026 r. rozpoczęło działalność European Centre for Democratic Resilience – centrum wymiany informacji pomiędzy instytucjami UE, państwami członkowskimi i społeczeństwem obywatelskim, którego celem jest wzmacnianie, ochrona i promowanie silnych i odpornych demokracji. Szczególnym zadaniem Centrum ma być wykrywanie mających źródło za granicą manipulacji informacyjnych oraz ingerencji w procesy demokratyczne krajów członkowskich, a także przeciwdziałanie takim praktykom i zwalczanie dezinformacji⁴⁵.

Nowa inicjatywa UE zbiega się ze wzrostem zainteresowania rezyliencją demokratyczną w dyskursie akademickim⁴⁶. Szczególnymi impulsami dla tej tendencji były narastająca fala ruchów politycznych określanych jako populistyczne, opuszczenie Unii przez Wielką Brytanię oraz dwukrotne zdobycie władzy w Stanach Zjednoczonych przez Donalda Trumpa. Wszystkie te zjawiska traktowano nie tylko jako zagrożenia dla demokracji liberalnej, lecz także jako wyraz jej kryzysu. W badaniach nad rezyliencją demokratyczną podejmowane są próby zidentyfikowania czynników warunkujących wzrost odporności na autorytarne zagrożenie. Służą temu między innymi takie narzędzia badawcze jak Democratic Resilience Capacity Index⁴⁷.

Konieczność radzenia sobie w coraz bardziej nieprzyjawnym i nieprzewidywalnym otoczeniu stymuluje także rozwój projektów, których celem

44 Szczególną rolę odegrała tu Nathalie Tocci: N. Tocci, *Resilience and the Role of the European Union in the World*, „Contemporary Security Policy” 2019, vol. 41, No. 2: <doi.org/10.1080/13523260.2019.1640342> [dostęp: 16 II 2026].

45 European Centre for Democratic Resilience, „European Commission” [online, dostęp: 19 III 2026]: <https://commission.europa.eu/european-centre-democratic-resilience_en>.

46 J. Holloway, R. Manwaring, *How Well Does „Resilience Apply to Democracy? A Systematic Review*, „Contemporary Politics” 2023, vol. 29, issue 1, s. 68–92; W. Merkel, *What Is Democratic Resilience?*, „Democratization” 2026, vol. 33, No. 3: <<https://doi.org/10.1080/13510347.2025.2590677>> [dostęp: 16 VI 2026].

47 A. Croissant, L. Lott, *Democratic Resilience in the Twenty-First Century: Search for an Analytical Framework and Explorative Analysis*, „Political Studies” 2025, online first: <<https://doi.org/10.1177/00323217251345779>> [dostęp: 12 III 2026].

jest praktyczne wspieranie umiejętności potrzebnych do budowy rezyliencji społecznej oraz ich nauczanie. Przykładami mogą być tutaj szeroka oferta amerykańskiej korporacji RAND w ramach projektu Resilience in Action oraz narzędzia internetowe opracowane przez FEMA. Jednym z instrumentów oferowanych przez RAND jest podręcznik *Community Resilience. Learn and Tell Toolkit* z 2015 r.⁴⁸ FEMA proponuje natomiast rozwiązania skierowane w większym stopniu do profesjonalistów służby publicznej, organizacji pozarządowych oraz biznesu (np. *National Resilience Guidance. A Collaborative Approach to Building Resilience* z 2024 r.)⁴⁹. Warto zauważyć, że w Polsce pod auspicjami Rządowego Centrum Bezpieczeństwa funkcjonuje od 2024 r. projekt Resil-Pol, który jednak kładzie nacisk przede wszystkim na opracowanie strategii komunikacji kryzysowej⁵⁰.

Podsumowanie

Rezyliencja społeczna nie jest zjawiskiem statycznym, lecz ciągłym procesem polegającym na absorbowaniu szoków wywołanych przez niekorzystne zmiany w środowisku społecznym. Podtrzymywanie i wzmacnianie tej zdolności wymaga zidentyfikowania zasobów społecznych, które są niezbędne dla jej trwania i rozwoju. Zaliczają się do nich zarówno instytucje i struktury formalne, jak też zdolności jednostek i całych społeczności do spontanicznej samoorganizacji, pozwalające stawić czoła sytuacjom kryzysowym. Znaczenie tego terminu wzrasta wraz z przejściem

48 Strona projektu Resilience in Action zawiera rozbudowane treści dotyczące problematyki rezyliencji, w tym gotowy do pobrania podręcznik. Zob.: *Resilience in Action*, „RAND Corporation” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://www.rand.org/education-employment-infrastructure/projects/resilience-in-action.html>>; V. L. Towe [i in.], *Community Resilience. Learn and Tell Toolkit*, „RAND Corporation” [online], 22 IV 2015 [dostęp: 20 III 2026]: <<https://www.rand.org/pubs/tools/TL163.html>>.

49 *National Resilience Guidance – National Engagement Draft. A Collaborative Approach to Building Resilience*, Federal Emergency Management Agency, April 2024: <https://www.fema.gov/sites/default/files/documents/fema_national-resilience-guidance_national-engagement-draft.pdf> [dostęp: 19 III 2026].

50 Projekt RESIL-POL – Wzmacnianie odporności społecznej, rozwój komunikacji kryzysowej i edukacja w zakresie bezpiecznych zachowań w Polsce, „Rządowe Centrum Bezpieczeństwa” [online], 2 XII 2024 [dostęp: 19 III 2026]: <<https://www.gov.pl/web/rcb/projekt-resil-pol-wzmacnianie-odpornosci-spolescnej-rozwoj-komunikacji-kryzysowej-i-edukacja-w-zakresie-bezpiecznych-zachowan-w-polsce>>.

od rzeczywistości, w której kryzys czy zagrożenie jest incydem (nawet jeśli niszczycielskim, jak katastrofa naturalna czy wojna), do rzeczywistości, w której społeczeństwo funkcjonuje w permanentnym stanie zagrożenia, takim jak kryzys klimatyczny czy wojna hybrydowa. Rezyliencja społeczna pozwala także przygotować się do zagrożeń wcześniej nieznanymi. Społeczności lokalne, państwa, struktury bezpieczeństwa, korporacje i przedsiębiorstwa muszą się wykazać rezyliencją, ponieważ nieustannie wystawione są na bodźce zewnętrzne, działając w zmiennym i niebezpiecznym środowisku, co stwarza zarówno szanse, jak i zagrożenia. Funkcjonują tak jak złożone ekosystemy wystawione na działanie czynników zewnętrznych i tak samo budują swoją rezyliencję w ewolucyjnym procesie przystosowawczym.

Semantyka historyczna rozróżnia cztery możliwe rodzaje wzajemnych powiązań między pojęciem a rzeczywistością: 1. gdy znaczenie danego słowa i opisywany przez nie stan rzeczy pozostają takie same; 2. gdy jednocześnie zmieniają się rzeczywistość i pojęcie; 3. gdy zmieniają się pojęcia, lecz nie towarzyszy temu zmiana rzeczywistości; 4. gdy zmienia się rzeczywistość, podczas gdy nie zmienia się pojęcie⁵¹. Wydaje się, że w przypadku rezyliencji mamy do czynienia z wariantem trzecim, rosnące znaczenie badań nad rezyliencją stanowi bowiem przejaw całościowej, nie zawsze do końca uświadomionej zmiany paradygmatu funkcjonowania sfer politycznej i społecznej w zachodnich społeczeństwach. Obserwujemy tu przejście od wyobrażenia o funkcjonowaniu we względnie bezpiecznym, znanym i przewidywalnym świecie do rzeczywistości pełnej kryzysów i mniej lub bardziej zaskakujących nowych zagrożeń, które utrzymują poczucie permanentnej niepewności.

W latach dziewięćdziesiątych dominowało przekonanie o ostatecznym zwycięstwie modelu demokracji liberalnej i wolnego rynku jako podstawowych form organizacji życia politycznego i gospodarczego. W skrajnej wersji przybrało ono postać sformułowanej przez Francisca Fukuyamę tezy o końcu historii⁵². Optymizm co do natury historii szedł w parze z przekonaniem, że liberalne społeczeństwa powinny się koncentrować na budowaniu modelu odporności uznawanego za optymalne rozwiązanie ustrojowe –

51 R. Koselleck, *Dzieje...*, s. 92.

52 F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York 1992.

modelu, który nie tyle powinien adaptować się do świata, ile zmieniać rzeczywistość w skali globalnej na swoje podobieństwo. Wyparta w czasach optymizmu wiedza o odwiecznie brutalnej naturze historii i polityki międzynarodowej powróciła jednak, gdy w pierwszych latach XXI w. negatywne skutki kryzysów i zagrożeń zaczęły się kumulować, a następnie kaskadowo spadły na zachodnie społeczeństwa. Pojęcie *rezyliencja* – względnie nowe i zakorzenione w budzącej tak pozytywne skojarzenia i zyskującej na popularności ekologii – okazało się w tych nowych warunkach wyjątkowo użyteczne. Po pierwsze, pozwalało stłumić ewentualny niepokój, że odwieczna brutalna historia powróciła, a raczej że nigdy nie zniknęła z horyzontu ludzkiego doświadczenia. Starą, odwieczną rzeczywistość dziejów nazwano nowym pojęciem, co pozwalało na powtórne włączenie tego doświadczenia w obręb liberalnej semantyki politycznej. Mówienie o rezyliencji społecznej sugeruje bowiem, że społeczeństwo, tak jak ekosystemy w przyrodzie, czerpie swoją siłę ze spontanicznej (w przypadku ludzi dobrowolnej i rozumnej) adaptacji do nowych warunków. Zawiera zatem tak ważny dla liberalnego światopoglądu element spontanicznego współdziałania aktorów społecznych. Po drugie, za pomocą pojęcia *rezyliencja* można na nowo organizować wyobraźnię społeczną. Rezyliencja nie jest biernym znakiem, lecz staje się aktywnym aktorem – służy do bardziej precyzyjnego opisywania rzeczywistości, ale i zaczyna ją aktywnie kształtować, kreując nowy sposób zarówno myślenia o świecie, jak też działania tych, którzy podejmują decyzje, na przykład w sferze bezpieczeństwa. Tak jak inne nowoczesne pojęcia w rozumieniu semantyki historycznej ma zatem zdolność nakierowywania myślenia na przyszłość i podkreśla ludzką sprawczość wobec nowych, nieznanych jeszcze wyzwań⁵³.

Bibliografia

Bolstering the Democratic Resilience of Euro-Atlantic Societies to Foreign Interference, NATO Parliamentary Assembly, [b.m.w., październik 2025] (Resolution, 498): <<https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2025-10/RESOLUTION%20498%20-%20BOLSTERING%20DEMOCRATIC%20RESILIENCE.pdf>> [dostęp: 24 III 2026].

53 R. Koselleck, *Dzieje...*, s. 78 i n.

- Borucka A., *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty*, [w:] *Resilience. Teoria, badania, praktyka*, red. W. Junik, Wydawnictwo Edukacyjne „Parpamedia”, Warszawa 2011.
- Bourbeau Ph., *On Resilience. Genealogy, Logics, and World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- Chandler D., *Beyond Neoliberalism: Resilience, the New Art of Governing Complexity*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2014, vol. 2, issue 1.
- Christie E. H., Berzina K., *NATO and Societal Resistance: All Hand on Deck in an Age of War*, German Marshall Fund of the United States, [b.m.w.] 2022 (Policy Brief, July): <<https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-07/NATO%20and%20Societal%20Resilience%20All%20Hands%20on%20Deck%20in%20an%20Age%20of%20War.pdf>> [dostęp: 15 III 2026].
- Croissant A., Lott L., *Democratic Resilience in the Twenty-First Century: Search for an Analytical Framework and Explorative Analysis*, „Political Studies” 2025, online first: <<https://doi.org/10.1177/00323217251345779>> [dostęp: 12 III 2026].
- Desjardins E., Barker G., Lindo Z., Dieleman C., Dussault A. C., *Promoting Resilience*, „The Quarterly Review of Biology” 2015, vol. 90, issue 2.
- Developing a Whole-of-Society, Integrated and Coordinated Approach to Resilience for Allied Democracies*, NATO Parliamentary Assembly, [b.m.w., październik 2021] (Resolution, 466): <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2021-10/2021%20-%20NATO%20OPA%20Resolution%20466%20-%20Resilience_0.pdf> [dostęp: 24 III 2026].
- Drobnik A., Cyran R., Plac K., Rykała P., Szymańska J., *Rezyliencja miast i regionów Europy Środkowej w kontekście hybrydyzacji rozwoju*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2021.
- Egli D. S., *Beyond the Storms: Strengthening Preparedness, Response and Resilience in the 21st Century*, „Journal of Strategic Security” 2013, vol. 6, No. 2.
- European Centre for Democratic Resilience*, „European Commission” [online, dostęp: 19 III 2026]: <https://commission.europa.eu/european-centre-democratic-resilience_en>.
- Fijałkowski Ł., *Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2012, R. 2, nr 1.
- Fjader C., *The Nation-State, National Security and Resilience in the Age of Globalization*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2014, vol. 2, issue 2.
- Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York 1992.
- Galka J., *Rezyliencja a migracje. Implementacja koncepcji rezyliencji do badań międzynarodowych migracji ludności*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2024.
- „Google Scholar” [online, dostęp: 24 III 2026]: <<https://scholar.google.com>>.
- Gruber B., *The Difference Resilience Makes. U.S. National Preparedness – From Civil Defense to Resilience*, Österreichisches Institut für Internationale Politik, Wien 2017 (Working Paper, 93/March): <<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35891.02080>> [dostęp: 16 II 2026].

- The Hague Summit Declaration Issued by the NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in The Hague 25 June 2025*, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 25 VI 2025 [dostęp: 20 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2025/06/25/the-hague-summit-declaration>>.
- Holling C. S., *Resilience and Stability of Ecological Systems*, „Annual Review of Ecology and Systematics” 1973, vol. 4.
- Holloway J., Manwaring R., *How Well Does „Resilience Apply to Democracy? A Systematic Review*, „Contemporary Politics” 2023, vol. 29, issue 1.
- Izdebski K., Strzyżyński J., *Gotowi na kryzys. Budowanie społecznej odporności*, Fundacja im. Stefana Batorego, Forum Idei, Warszawa 2024: <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/11/K.Izdebski.J.Strzyzynski_Gotowi_na_kryzys.pdf> [dostęp: 17 III 2026].
- Jelska K., Siemińska E., *Rezyliencja klimatyczna. Perspektywa spółek GPW sektora nieruchomości*, CeDeWu, Warszawa 2024.
- Junik W., *Zjawisko rezyliencji – wybrane problemy metodologiczne*, [w:] *Resilience. Teoria, badania, praktyka*, red. W. Junik, Wydawnictwo Edukacyjne „Parpamedia”, Warszawa 2011.
- Keck M., Sakdapolrak P., *What Is Social Resilience? Lessons Learned and Way Forward*, „Erdkunde. Archive for Scientific Geography” 2013, vol. 67, issue 1.
- Koselleck R., *Dzieje pojęć. Studia z semantyki i pragmatyki języka społeczno-politycznego*, tłum. J. Merecki, W. Kunicki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.
- Maślanka Ł., Szymański P., *Odporność Unii Europejskiej i NATO w dobie multikryzysu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, [Warszawa] 2025 (Komentarze OSW, 646): <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_646.pdf> [dostęp: 20 III 2026].
- Mavelli L., *Resilience beyond Neoliberalism? Mystique of Complexity, Financial Crises and Reproduction of Neoliberal Life*, „Resilience. International Policies, Practices and Discourses” 2019, vol. 7, issue 3.
- Merkel W., *What Is Democratic Resilience?*, „Democratization” 2026, vol. 33, No. 3: <<https://doi.org/10.1080/13510347.2025.2590677>> [dostęp: 16 VI 2026].
- National Resilience Guidance – National Engagement Draft. A Collaborative Approach to Building Resilience*, Federal Emergency Management Agency, April 2024: <https://www.fema.gov/sites/default/files/documents/fema_national-resilience-guidance_national-engagement-draft.pdf> [dostęp: 19 III 2026].
- National Security Strategy of the United States of America*, The White House, Washington 2017: <<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>> [dostęp: 19 III 2026].
- National Security Strategy of the United States of America*, The White House, Washington 2025: <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>> [dostęp: 20 III 2026].
- NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022*, North Atlantic Treaty Organization, [b.d.m.w.]:

- <<https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/290622-strategic-concept.pdf>> [dostęp: 24 III 2026].
- Projekt RESIL-POL – Wzmacnianie odporności społecznej, rozwój komunikacji kryzysowej i edukacja w zakresie bezpiecznych zachowań w Polsce, „Rządowe Centrum Bezpieczeństwa” [online], 2 XII 2024 [dostęp: 19 III 2026]: <<https://www.gov.pl/web/rcb/projekt-resil-pol-wzmacnianie-odpornosci-spoleszcznej-rozwoj-komunikacji-kryzysowej-i-edukacja-w-zakresie-bezpiecznych-zachowan-w-polsce>>.
- „Resilience Alliance” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://resalliance.org/>>.
- Resilience in Action, „RAND Corporation” [online, dostęp: 16 II 2026]: <<https://www.rand.org/education-employment-infrastructure/projects/resilience-in-action.html>>.
- Resilience. Teoria, badania, praktyka, red. W. Junik, Wydawnictwo Edukacyjne „Parpamedia”, Warszawa 2011.
- Stark D., *On Resilience*, „Social Sciences” 2014, vol. 3, issue 3.
- Stępka M., *Identifying Security Logics in the EU Policy Discourse. The „Migration Crisis” and the EU*, Springer, Cham 2022 (IMISCOE Research Series): <<https://doi.org/10.1007/978-3-030-93035-6>> [dostęp: 16 II 2026].
- Stępka M., Rezyliencja jako paradygmat bezpieczeństwa w czasach przewlekłych kryzysów, „Przegląd Politologiczny” 2021, t. 26, nr 2.
- Szykuła-Piec B., *Bezpieczeństwo wspólnot lokalnych w czasach niepewności. Odporność i rezyliencja społeczna*, Akademia Pożarnicza, Warszawa 2025.
- Szykuła-Piec B., *Rezyliencja i odporność w naukach o bezpieczeństwie: Podobieństwa, różnice i implikacje praktyczne*, „Central European Journal of Security Studies” 2024, vol. 2, issue 2.
- Taleb N. N., *Antykruchość. O rzeczach, którym służą wstrząsy*, tłum. O. Siara, Kurhaus, Warszawa 2013.
- Taleb N. N., *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, tłum. O. Siara, Kurhaus, Warszawa 2015.
- Tocci N., *Resilience and the Role of the European Union in the World*, „Contemporary Security Policy” 2019, vol. 41, No. 2: <doi.org/10.1080/13523260.2019.1640342> [dostęp: 16 II 2026].
- Towe V. L., Chandra A., Acosta J. D., Chari R., Uscher-Pines L., Sellers C., *Community Resilience. Learn and Tell Toolkit*, „RAND Corporation” [online], 22 IV 2015 [dostęp: 20 III 2026]: <<https://www.rand.org/pubs/tools/TL163.html>>.
- Vilnius Summit Communiqué. Issued by NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 11 VII 2023 [dostęp: 24 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/07/11/vilnius-summit-communication>>.
- Walker J., *Genealogies of Resilience: From Conservation to Disaster Adaptation*, [w:] J. Walker, *More Heat than Life: The Tangled Roots of Ecology, Energy, and Economics*, Palgrave MacMillan, London 2010.
- Walker J., Cooper M., *Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation*, „Security Dialogue” 2011, vol. 42, No. 2.

Washington Summit Declaration Issued by the NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. 10 July 2024, „North Atlantic Treaty Organization” [online], 10 VII 2024 [dostęp: 14 III 2026]: <<https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/washington-summit-declaration>>.

Wódz K., Mandrysz W., Klimek M., *Potyczki z codziennością. Społeczność lokalna jako źródło rezylencji. Z badań w województwie śląskim*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2020.